09/03/2023

Το «γλωσσάρι» της Μεγάλης Τεσσαρακοστής

Μητροπολιτικό Έργο / Ι.Μ. Μάνης

ὁ Ἄγγελος κυ.
ἐλέησόν με ὁ θεὸς κατὰ τὸ μέγα σου
ὁ δεσπότης
ὁ βασιλεύς

Τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Μάνης κ. Χρυσοστόμου Γ’

Ἡ Μεγάλη Τεσσαρακοστή εἶναι μία θαυμάσια ἐκκλησιαστική περίοδος κατά τήν ὁποία ὁ χριστιανός προετοιμάζεται πνευματικά νά βιώσει τό Ἅγιον Πάσχα. Περίοδος μετανοίας καί ἐπιστροφῆς στό Θεό. Ἡ Ἐκκλησία αὐτές τίς ἑπτά ἑβδομάδες ἔρχεται καί μᾶς βοηθᾶ ἐπακριβῶς σ’ αὐτή τήν πνευματική πορεία μέ τήν ὅλη λατρευτική της τάξη. Ἔτσι, ἡ λατρευτική παράδοση περιέχει τούς Κατανυκτικούς Ἑσπερινούς, τό Μέγα Ἀπόδειπνο, τίς Προηγιασμένες Θεῖες Λειτουργίες, τήν κάθε Κυριακή μέ διαφορετική ἀφιέρωση, τόν Μεγ. Κανόνα. Δέν λείπουν καί οἱ Χαιρετισμοί πρός τήν Ὑπεραγία Θεοτόκο. Τά μέσα, σ’ αὐτή τήν πορεία καί συνάμα πνευματικό ἀγῶνα εἶναι ἡ νηστεία, ἡ προσευχή, τό φρόνημα τῆς ταπείνωσης, ἡ ἐλεημοσύνη, ἡ ἐγκράτεια, ἡ συγχώρηση, ἡ ἐξομολόγηση, ἡ Θεία Κοινωνία. Κατ’ ἐξοχήν, ἡ ὑμνογραφία καί ὑμνολογία, τά ἀναγνώσματα καί ἡ ὅλη διάταξη τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν, συμβάλλουν τά μέγιστα στήν κατανόηση καί στόν σκοπό τῆς Μεγ. Τεσσαρακοστῆς, ὥστε ν’ ἀπελευθερωθοῦμε ἀπό τήν σκλαβιά τῆς ἁμαρτίας καί νά ξεκινήσουμε τήν πρόγευση τῆς Βασιλείας τῶν Οὐρανῶν.

Ὡστόσο, ἀξίζει νά προσέξουμε, ὅτι τήν Μεγ. Τεσσαρακοστή ἐπικρατεῖ ἕνα εἰδικό «γλωσσάρι», πού ὅταν καλά ἐξηγηθεῖ καί κατανοηθεῖ, τότε πραγματώνεται οὐσιαστικά τό ὅλο νόημα τῆς χρονικῆς αὐτῆς περιόδου.

*

Παραθέτουμε ἀπό τό «γλωσσάρι» αὐτό μερικές βασικές λέξεις καί τήν ἑρμηνευτική τους διάσταση.

α) Νηστεία:

Εἶναι ἡ μοναδική λέξη πού ἐπαναλαμβάνεται πολλές φορές σ’ ὅλα τά τροπάρια καί τούς ὕμνους τῆς περιόδου αὐτῆς. Αὐτό εἶναι ἡ Μεγ. Τεσσαρακοστή. Νηστεία. Καί βέβαια μέ τό ἀληθινό της περιεχόμενο, ὅπως πολύ χαρακτηριστικά ἐπισημαίνει ὁ Μέγας Βασίλειος: «Ἀληθής νηστεία ἡ τοῦ κακοῦ ἀλλοτρίωσις, ἐγκράτεια γλώσσης, θυμοῦ ἀποχή, ἐπιθυμιῶν χωρισμός, καταλαλιᾶς, ψεύδους, ἐπιορκίας. Ἡ τούτων ἔνδεια νηστεία ἐστίν ἀληθής» (Περί νηστείας Λόγος Β’, 7, ΒΕΠΕΣ 54,26).

Ἡ νηστεία ἔχει ὡς παράδειγμα τόν ἴδιο τόν Χριστό, ὁ Ὁποῖος νήστεψε σαράντα ἡμέρες καί στή συνέχεια κατενίκησε τόν Σατανᾶ. Γι’ αὐτό καί λέγει ὁ Ἴδιος ὅτι: «Τοῦτο τό γένος (=τῶν δαιμόνων) δέν ξεπερνιέται παρά μόνο «ἐν προσευχῇ καί νηστείᾳ» (Ματθ. 17,21).

Καί ἀκόμη, ὄχι μόνον νηστεία γιά τήν νηστεία, ὡς ἀποχή ἀπό ὡρισμένες τροφές ἤ ὡς ἀλλαγή διαιτολογίου, δέν εἶναι αὐτό νηστεία, ἀλλά καί ἀγῶνας γιά τήν κατάκτηση τῶν ἀρετῶν. Ὁ ἱερός ὑμνογράφος μᾶς τό γράφει πολύ χαρακτηριστικά: «Νηστεύσωμεν ὥσπερ ἐν τοῖς βρώμασιν ἐκ παντός πάθους, τάς ἀρετάς τρυφῶντες τοῦ Πνεύματος». Καιρός, συνεπῶς, ν’ ἀγαπήσουμε τήν νηστεία. «Δεῦτε ὑποδεξώμεθα τῶν νηστειῶν τό χάρισμα», καθ’ ὅτι «ἡ καλλίστη νηστεία τρέφει καρδίας».

β) Προσευχή:

Σφραγῖδα τῆς Μεγ. Τεσσαρακοστῆς εἶναι ἡ διαρκής προσευχή. Ὁ διάλογος τοῦ ἁμαρτωλοῦ καί μετανοοῦντος ἀνθρώπου μέ τόν Θεό. Ὅλες οἱ Ἱερές Ἀκολουθίες εἶναι μία μεγάλη ἱκετευτική προσευχή μέ σκοπό τήν συγχώρηση τῶν ἁμαρτιῶν μας καί τήν σωτηρία τῆς ψυχῆς μας.

Ἡ κατ’ ἐξοχήν δέ προσευχή τῆς Μεγ. Τεσσαρακοστῆς εἶναι τό «Κύριε Ἐλέησον». Τρεῖς καί δώδεκα καί σαράντα φορές καί «πάλιν καί πολλάκις». Κοντά στό «Κύριε Ἐλέησον», στό «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ἐλέησόν με τόν ἁμαρτωλόν» ἐκεῖ βρίσκεται καί ἡ καταπληκτική εὐχή τοῦ Ὁσίου Ἐφραίμ τοῦ Σύρου. Ἤτοι:

«Κύριε καὶ Δέσποτα τῆς ζωῆς μου, πνεῦμα ἀργίας, περιεργίας, φιλαρχίας καὶ ἀργολογίας μή μοι δῶς.

Πνεῦμα δὲ σωφροσύνης, ταπεινοφροσύνης, ὑπομονῆς καὶ ἀγάπης, χάρισαί μοι τῷ σῷ δούλῳ.

Ναί, Κύριε Βασιλεῦ, δώρησαί μοι τοῦ ὁρᾶν τὰ ἐμὰ πταίσματα, καὶ μὴ κατακρίνειν τὸν ἀδελφόν μου, ὅτι εὐλογητὸς εἶ, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν».

Τό δέ «Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου, ἔπαρσις τῶν χειρῶν μου...» μέ τήν ὑπέροχη μελωδία ἀναβιβάζει, πραγματικά, τόν πιστό σέ πνευματικές ἀναβάσεις τῆς ψυχῆς ὅπου βιώνει τόν λόγο: «Ὦ Ποιητά μου, Λυτρωτά μου καί Κριτά, μετανοοῦντα δέξαι με». Τά ἴδια, ἐπίσης, ἱερά συναισθήματα κατακλύζουν τήν ψυχή μέ τήν ψαλμωδία τοῦ τροπαρίου «Κύριε τῶν δυνάμεων, μεθ' ἡμῶν γενοῦ...». Συνεπῶς, ἡ διαρκής προσευχή νἆναι εἰς «τάς αὐλάς τοῦ Κυρίου«, εἰς «ταμιεῖον» μας, εἰς ἐργασίαν μας, παντοῦ καί πάντοτε.

γ) Χαρμολύπη:

Χαρακτηριστική ὁρολογία τῆς Μεγ. Τεσσαρακοστῆς. Πρόκειται γιά τήν ὅλη «ἀτμόσφαιρα», τό «κλῖμα» τῆς περιόδου αὐτῆς πού δηλώνει ἀπό τήν μία πλευρά τήν λύπη γιά τήν ἁμαρτωλή κατάστασή μας καί ἀπό τήν ἄλλη τήν χαρά γιά τήν πνευματική ἐλπίδα καί νίκη στόν ἀσκητικό μας ἀγῶνα. Ἴσως ν' ἀκούγεται ἀντιφατική ἡ ὅλη αὐτή κατάσταση. Ὡστόσο, ὁ ἀγῶνας τοῦ χριστιανοῦ ἐμπεριέχει μία διαρκή πάλη κατά τῶν δυνάμεων τοῦ σκότους. Εἶναι δάκρυα, αἴσθηση ἀποτυχίας ἀλλ' ὅμως μέ τήν ὑπομονή, τήν ἐγκράτεια, τήν διάκριση, τήν ἐπιμονή, τήν θεία βοήθεια τελικά ἐπιτυγχάνεται κατανίκηση τῶν παθῶν καί ἐσωτερική ἀγαλλίαση. Ὁλόκληρη ἡ ὑμνολογία κυριολεκτικά διακατέχεται ἀπ' αὐτές τίς λέξεις καί τίς φράσεις, ἀπ' αὐτό τό ἦθος τῆς χαρμολύπης, ἄλλως τό χαροποιόν πένθος.

δ) Κατάνυξη:

Ἀπό τό ρῆμα κατανύσσω – κατανύσσομαι, ἐκ τοῦ κατά καί νύσσω= κεντῶ. Εἶναι, λοιπόν, ὡς ἕνα κέντημα τῆς ψυχῆς, ἕνας γλυκός, ἤρεμος πόνος πού προέρχεται ἀπό τήν βαθειά συναίσθηση τῆς ἁμαρτωλότητος καί τῆς φθαρτότητος, τῆς πεπτωκυΐας φύσεως, ἀλλά συνάμα καί μέ τήν αἴσθηση τῆς ἐπίσκεψης τοῦ θείου ἐλέους καί τῆς πατρικῆς στοργῆς τοῦ Πανοικτίρμονος Θεοῦ. Εἶναι τό βίωμα πού ἔννοιωσε ἐκεῖνος ὁ ἄσωτος υἱός, ὁ ὁποῖος ὅταν ἦλθε στόν ἑαυτό του, σηκώθηκε ἀπό τόν βοῦρκο τῆς ἁμαρτίας καί ἐπέστρεψε στόν Πατέρα του. Κατάνυξη τοῦ ἐσωτερικοῦ μας κόσμου εἶναι ἡ μακαρία ἐκείνη κατάσταση τῆς «συντετριμμένης καί τεταπεινωμένης καρδίας». Δέν εἶναι ἁπλῶς μία κατάσταση συγκίνησης, φευγαλέας καί πρόχειρης. Εἶναι κάτι βαθύτερο. Εἶναι κατάσταση ταπείνωσης, ἀγάπης πρός τόν Θεό, αἴσθηση καί δάκρυα μετανοίας. Ἔτσι ἡ κατάνυξη ἔρχεται ὡς δῶρο τοῦ Θεοῦ στόν πιστό καί μάλιστα σ' ἐκεῖνον πού προσεύχεται καί λέγει: «Κύριε, δός μοι κατανύξεως πόθον». Ἡ Μεγ. Τεσσαρακοστή αὐτόν τόν ἱερότατο πόθο ὑπέροχα τόν καλλιεργεῖ μέσα μας καί μάλιστα σέ ὧρες περισυλλογῆς καί σιωπῆς. «Πνεῦμα, λοιπόν, κατανύξεως λαβόντες, δακρύσωμεν, πρός λύτρον ψυχῶν».

ε) Νήψη:

Πρόκειται γιά τήν ἀναγκαία ἐγρήγορση, τήν ἀγρύπνια τοῦ πνεύματος. Καί τοῦτο γιατί ἡ ἀργία εἶναι «πάσης κακίας διδάσκαλος». Κατά τό ἰδανικό παράδειγμα τοῦ Χριστοῦ, οἱ πιστοί χριστιανοί ὀφείλουν νά εἶναι ἄγρυπνοι στόν πνευματικό τους ἀγῶνα, ἐργαζόμενοι μόνον θεάρεστα ἔργα. Λέγει ὁ Κύριος: «Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγώ ἐργάζομαι» (Ἰω. 5,17). Ὁ δέ Ἀπ. Παῦλος συμβουλεύει τόν μαθητή του Τιμόθεο: «Σύ δέ νῆφε ἐν πᾶσι» (Β' Τιμόθ. 4,5). Ἡ ἐγρήγορση, ἡ νήψη εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαία εἰδικά μάλιστα γιά τούς ποιμένες, ὅπως ἦταν ὁ Τιμόθεος, γιατί πάντοτε ὀφείλουν νά προφυλάσσουν τό λογικόν ποίμνιον, πού ὁ Θεός τούς ἔχει ἀναθέσει, ὅπως ἀσφαλῶς καί τούς ἑαυτούς τους ἀπό τίς ποικίλες παγίδες τοῦ διαβόλου. Στόν πνευματικό ἀγῶνα τοῦ χριστιανοῦ πολλές φορές συμβαίνει νά ἔρχεται ἡ ἀδιαφορία περί τά πνευματικά παλαίσματα, ἡ ραθυμία, ἡ ἀμέλεια, ἡ ὀκνηρία. Ὁ ὅσιος Ἰσαάκ ὅμως προειδοποιεῖ: «Παραφυλάττεσθε, ὦ ἀγαπητοί, ἀπό τῆς ἀργίας, διότι ἐγκέκρυπται ἐν αὐτῇ ἐγνωσμένος θάνατος (= πνευματικός τῆς ψυχῆς). (Τά εὑρεθέντα ἀσκητικά, Λόγ. 42, σελ. 174).

Στήν ὑμνογραφία τῆς Μεγ. Τεσσαρακοστῆς διαβάζουμε συχνά: «Ψυχή γρηγόρησον», «νῆφε ψυχή μου», «νῆψον, γρηγόρησον, στέναξον, δάκρυσον».

*

Στό «γλωσσάρι», λοιπόν, τῆς Μεγ. Τεσσαρακοστῆς ὑπάρχουν βέβαια καί πολλές ἄλλες λέξεις καί φράσεις, ἐκτός ἀπ' αὐτές τίς λίγες πού ἀναφέραμε, οἱ ὁποῖες πληροῦν καί ἐκφράζουν τό ὅλο πνεῦμα τῆς περιόδου. Μπροστά σ' αὐτή τήν ὁρολογία, τήν τόσο ὑπέροχη, στέκεσαι, στοχάζεσαι, μελετᾶς, προσεύχεσαι, ἀγωνίζεσαι, λατρεύεις τήν Παναγία Τριάδα καί προσδοκᾶς τήν λύτρωση καί σωτηρία. Κυριολεκτικά οἱ ἱερεῖς συγγραφεῖς μέ τά τροπάρια καί τούς ὕμνους τους μέσα ἀπ΄ τό ἐκπληκτικό «Τριώδιο» ἔρχονται συμπαραστάτες καί συνοδοιπόροι στήν πορεία τῶν ἡμερῶν αὐτῶν τῆς Σαρακοστῆς καί πιστά μᾶς καθοδηγοῦν ν' ἀπομακρυνθοῦμε ἀπό τά ἁμαρτωλά μονοπάτια, νά μετανοήσουμε καί νά εἰσέλθουμε στό γνόφο τῆς θεϊκῆς παρουσίας.

Μή λησμονοῦμε ἄλλωστε, ὅτι ὁ Κύριος εἶναι πάντοτε κοντά μας. «Ἐγγύς ὁ Κύριος». Πολύ χαρακτηριστικό τό παρακάτω περιστατικό: «Ἕνας Μοναχός ἐκτελοῦσε στό ναό τό διακόνημά του. Ἦταν μόνος. Ξαφνικά παρουσιάζεται μπροστά του ὁ διάβολος καί τοῦ λέει: «Φύγε ἀπ' ἐδῶ. Ἔβγα ἔξω». Ὁ Μοναχός ἀρνήθηκε νά ὑπακούσει. «Ὄχι, δέ φεύγω. Νά φύγεις ἐσύ», τοῦ ἀπήντησε. Τότε ὁ διάβολος τόν ἅρπαξε ἀπό τό χέρι καί ἄρχισε νά τόν σέρνει ἔξω. Ὁ Μοναχός μάταια ἀντιστεκόταν, ἐφώναζε καί διαμαρτυρόταν. Ὅταν ἔφθασαν στήν πόρτα, ὁ

Μοναχός μέ τό ἄλλο του χέρι πιάστηκε ἀπό τό κούφωμά της καί ἐφώναξε: «Κύριε Ἰησοῦ, βοήθησέ με». Τή στιγμή αὐτή ὁ διάβολος ἔγινε ἄφαντος. Ὁ Μοναχός ἀπόμεινε καί ἔκλαιε. Τότε ἀκούστηκε ἡ φωνή τοῦ Κυρίου νά τοῦ λέγει: «Γιατί κλαῖς;». Ἐκεῖνος ξεθάρρεψε καί ἄρχισε νά τοῦ παραπονεῖται: «Κύριε πού ἤσουνα τόση ὥρα; Γιατί μέ ἄφησες μόνο καί ἀβοήθητο;». Καί ὁ Κύριος τοῦ ἀπήντησε: «Τόση ὥρα οὔτε μέ ἐζήτησες οὔτε μέ ἐσκέφθηκες. Μόλις μ' ἐφώναξες ἦλθα κοντά σου» (Τό Γεροντικόν, Ἀθῆναι 1961 σελ. 37).

Ὁ ἱερός ὑμνογράφος συνεχῶς θά μᾶς τό ὑπογραμμίζει καί ὑπενθυμίζει: «Βοηθός καί σκεπαστής, ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν οὗτος μου Θεός καί δοξάσω αὐτόν...».

Προεκτείνοντας τήν ἐντρύφησή μας αὐτή στεκόμεθα σέ μερικές ἀκόμη λέξεις καί φράσεις. Πάνσεπτος ἐγκράτεια, ἀκρασία, λογισμοί, ἀλογία, τάλαινα ψυχή, τό τέλος ἐγγίζει, ἀθυμία, τό πρωτόκτιστον κάλλος, τοῦ Βελίαρ τά ἔνεδρα, ζῶα μοχθηρά ἐβόσκησα, βάθη καρδίας, εἰς τό ὅρος σώζου ψυχή, τό ἀδέκαστον βῆμα, ἱλάσθητί μοι. Ἀξίζει νά σκεφθοῦμε πόσο βαθύτατο νόημα κρύβουν ὅλες οἱ παραπάνω αὐτές λέξεις καί φράσεις τοῦ «Τριωδίου»! Εἶναι αὐθεντικό «γλωσσάρι» τῆς Σαρακοστῆς. Δηλώνουν τήν πραγματικότητα τῆς ὑπόστασής μας ἀλλά καί τήν δυναμική προοπτική τῆς προσήλωσης στό λατρευτό πρόσωπο τοῦ Κυρίου πού ὁδηγεῖ στή σωτηρία. Ἀπό μᾶς ἐξαρτᾶται ἡ ὅλη πορεία μας. Καθοδική ἤ ἀνοδική; Ἡ πόλη εἶναι τά «Ἱεροσόλυμα».

*

Μή λησμονοῦμε, ὅτι ζοῦμε σέ μιά ἐποχή τῶν ποικίλλων ἀμφιβολιῶν, ταραχῶν, ψυχολογικῶν προβλημάτων καί σέ καιρούς ἀποϊεροποίησης, ἀσέβειας καί ἠθικῆς παρακμῆς. Σ' αὐτή τήν πραγματικότητα ἔρχεται ἡ Μεγάλη Τεσσαρακοστή καί ἀποτελεῖ τιμαλφέστατο πνευματικό κεφάλαιο. Ἀπ' αὐτό εἶναι ἀνάγκη ν' ἀντλήσουμε διδαχή καί βιώματα, ὡς τρόπο ζωῆς. Τότε νἄμαστε βέβαιοι θἄχουμε οὐσιαστικά ἀναβαπτιστεῖ.

Κατ' ἀκολουθίαν, «ἑτοιμάζου ὦ ψυχή, καί προκαθαίρου, πρό τοῦ πάθους Χριστοῦ, ἵνα τῇ ἀναστάσει, πνευματικῶς συνεορτάσῃς αὐτῷ».-